

Píše Jan Pospíšil

(E*forum, 25. 01. 2023)

Jeden z předků **Roberta B. Pynsenta (20. 12. 1943 -28. 12. 2022)**, Joseph Pinsent, předeslal na úvod svého spisku *Conversations on Political Economy* (1821) čtenáři následující radu: „Read attentively; think deeply; know perfectly; judge religiously, dispassionately, and patriotically; as this tract is not intended for the meridian of superficial observation.“¹⁾ Když to Robert Pynsent četl, byl překvapen, jak moc se v této radě odráží jeho vlastní zásady. O jeho pozorném čtení nemůže pochybovat nikdo, kdo někdy viděl poznámky v knihách, které četl. Svědčí o něm však především zřetelně jeho texty, v nichž se kromě toho projevuje myšlení, které odmítá zůstat na povrchu, jakož i maximalistická snaha znát předmět svého bádání co možná dokonale a v úplnosti (znát českou literaturu celou). Snaha, která se vlastně nedá nikdy zcela uskutečnit, jíž se však Pynsent nikdy nevzdal, třebaže čím víc toho znal, tím obtížnější pro něj bylo, zejména v posledních letech, studium zastavit a začít psát. Jistý klid v posuzování či úsilí o jeho nepředpojatost, což rovněž patřilo k Pynsentovým ideálům, v jeho textech také najdeme, třebaže se na první pohled může zdát v rozporu s jeho vědomým záměrem čtenáře či posluchače šokovat. Náboženství, či přesněji křesťanství bylo jedním ze silných prvků jeho výchovy a vzdělání a představovalo základ jeho pohledu na život, svět a úkol člověka v něm. Zrovna tak byl hrdým britským patriotem, což mu ovšem nikterak nebránilo být kritický postupně k thatcherovské, blairovské, předbřexitové a pobřexitové Británii. Kritiku establishmentu nadto považoval za jednu z hlavních povinností vzdělance. Lze také tvrdit, že ani Pynsentova kritika české kultury nebyla vedena snahou Čechy ponížít či na ně útočit, cílem poukazování na některé naše mindráky a úzkoprsost bylo přivést nás k reflexi a nakonec tedy i naznačit možnou cestu k lepšímu vlastenectví.

Pynsentův přístup k literatuře, jejímu vyučování a psaní o ní byl silně utvářen vzděláním, jehož se mu dostalo na internátní škole v Eastbournu a především na univerzitě v Cambridgi. Byl hrdý na to, že na londýnské Škole slovanských a východoevropských studií vyučuje stejným způsobem, jakým byl sám učen. Tedy v intenzivních hodinách jeden na jednoho, spojených s nárokem, aby student každý týden napsal jeden esej. Pynsent v Cambridgi studoval germanistiku a bohemistiku. Germanistiku ho učil pražský rodák J. P. Stern, jehož „přátelskou přísnost“ evokoval: „jednou jsem pro něj musel napsat esej o poměru Schopenhauera a Nietzscheho k ženě. Přišel jsem do jeho pracovny, on vstal a řekl svým mírným hlasem [...]: ‚Pynsente, tento esej je maglajz, žádná argumentace, desetkrát víc adverbíí, než má být, Nietzsche by k tobě přišel jako k ženě – s bičem‘, a pak mi esej roztrhal s tím, abych ho napsal znova, a hodinu jsme strávili diskusí o Thomasi Mannovi.“²⁾ Přátelská přísnost charakterizovala i Pynsenta samého, přičemž v ní nezřídka nechyběl humor.

Když chtěl autora těchto řádků probrat z lenivosti, poslal mu vánoční přání, na němž byli vyobrazeni krotcí draci, s podpisem: „Tvůj dříc (v pravém slova smyslu), tj. otrokář s karabáčem z dračí kůže.“ Ani ty nejmizernější práce studentů či mladších kolegů netrhal, vracel je však vždy hustě opoznámkované svým drobným někdy trochu obtížně rozluštitelným písmem. Tvořily je občas jen vykřičníky či otazníky poukazující na myšlenkovou či výrazovou zmatenost, či naopak souhlasné fajfky, často šlo však o upozornění na to, čeho si člověk sám nevyšiml, ať již na intertextový význam, překvapivý kontext či neobvykle použitý výraz v citovaném textu, nebo na to, co by ještě mohlo být pro danou práci relevantní a bylo by dobré doplnit. Když Pynsent narazil na nějakou nejasnou či kostrbatě vyjádřenou myšlenku, rád ironicky poznamenal, že tomu jako tupec nerozumí. Jeho komentáře vedly studenta k větší analytičnosti, důkladnějšímu interpretování, větší podloženosti tvrzení a ke snaze o myšlenkovou i výrazovou jasnost a přesnost. Jejich terčem byly klišé, žargon i další špatné návyky v psaní. Sám jsem se například čas od času setkával s Pynsentovou poznámkou „mrtvá mrtvola“. Jednalo se o synekdochické označení pleonasmu, jež vzniklo z toho, že jsem uvedené spojení kdysi použil v jednom ze školních esejů.

O Karlu Brušákovi, který ho v Cambridgi učil bohemistiku, Pynsent s uznáním psal jako o „rozeném“ učiteli, který „miloval své studenty a oni milovali jeho“. Brušák měl schopnost „nadchnout studenty, své okolí a také sama sebe. Dokázal studenty naučit, jak se popasovat s vlastními přednostmi i handicapy, jak se nezaleknout vlastní imaginace, a naopak jak její podněty využívat pro soustředěné čtení a interpretaci literatury“. Brušák studenty kromě toho vybízel, aby si hledali k literatuře vlastní přístup.³⁾ Také Pynsent byl rozeným učitelem. Výuka pro něj nebyla jen povinností, kterou plnil se značným osobním nasazením a obětavostí, nýbrž také velkou radostí. Po odchodu do penze vítal s nadšením každou příležitost učit, ať již šlo o postgraduální studenty či mladší kolegy, kteří za ním dojížděli do jeho domu v hrabství Kent, či o polskou ženu, jež k němu chodila uklízet, a on ji četbou Orwellových esejů učil angličtinu. Podobně jako Brušák se i Pynsent snažil studenty přimět k zapojení imaginace, k odvaze myslet, zápolit s vlastní omezeností a předpojatostí. Přestože na studenty působil celou vahou své osobnosti, jejímuž vlivu bylo těžké odolat, nešlo mu o to, aby studenti přejímali jeho soudy či interpretace, třebaže je některými radikálními tvrzeními rád provokoval. Nechtěl poučovat, nýbrž učit, tj. působit proti ignoranci a přivádět k duševní aktivitě. K poučování měl odpor a projevy didaktičnosti v české kultuře byly často předmětem jeho kritiky, naopak českých dekadentů si cenil také proto, že nebyli didaktičtí. Nadto jednou z charakteristik dobré literatury podle něj byla nejednoznačnost a oceňoval dílo Williama Empsona *Seven Types of Ambiguity* (1930). Setkání s Pynsentem mělo pro mnohé z jeho studentů určující význam, jak o tom můžeme číst v jejich vyjádřeních na sociálních sítích. A nebylo to jenom jeho působením na jejich literární vzdělanost. Dokázal člověka vyslechnout a uměl ho například dobře pozvednout z bahna chmur. Také proto byl čas od času bývalými studenty znovu vyhledáván, a vůbec ne jen z důvodů odborných.

Robert Pynsent si rád dělal z lidí legraci. Jeho humor nebyl laskavý v tom smyslu, co se za laskavý humor někdy vydává. Tedy hřejivost či nasládllost, jejímž účelem je lacině

uspokojit druhého v narcistní touze po sebepotvrzení a konejšit ho v jeho pohodlné a se sebou spokojené prostřednosti. To je toliko blahosklonnost, kterou Pynsent těžko snášel například u Karla Čapka. Pynsentův humor, třebaže čas od času mohl být i trochu drsný či nepřilíš taktní, byl však laskavý v tom, že měl být pobídnutím, jež vycházelo z lásky. A podobným pobídnutím vlastně byly i jeho různé více či méně zdařilé provokace, které představovaly důležitou část jeho pedagogie. Přednášky (z nichž pak vzniklo nemalé množství jeho statí) tvořil podle zásady: „Nejdřív musíš šokovat a pak postupně vysvětlovat.“ Šokem bylo obvykle tvrzení, které se na první pohled či poslech zdálo jako přehnané či vůbec nepatřičné, a útočilo na to, co posluchač či čtenář o věci doposud věděl a co si o ní myslel. Mělo vzbudit jeho pozornost, zaujmout a také pobavit. Jistě, někdy to mělo opačný efekt: šokovaný recipient zůstal u nesouhlasu, který v něm vyvolalo Pynsentovo tvrzení, a již nesledoval (či jen nepozorně sledoval) ono postupné vysvětlování. Vysvětlování šokujícího tvrzení pak mělo převážně podobu vrstvení značného množství pečlivě posuzovaných a komentovaných příkladů, jež původní tvrzení dokládaly, zpřesňovaly a zjemňovaly. Pynsentův způsob práce příznačně charakterizuje jeho ironická reakce na výtku, že závěry předchozí verze jedné z jeho statí jsou zkreslující, jelikož se opírají jen o nahodile či programově vybraná díla: „Svoji ‚programovost‘ jsem posílil tím, že pro dva aspekty, jimiž se zabývám, uvádím více příkladů od většího počtu spisovatelů.“⁴ Své texty, které se vyznačovaly bohatým jazykem (ať již byly psány česky či anglicky), si vždy pečlivě rozvrhoval. Z přečtených knih si nejprve udělal poznámky, následovaly poznámky z poznámek a pak teprve přistoupil k psaní. Psát práce, jež obsahovaly tolik citátů ze všemožných pramenů a tolik odkazů, a to bez použití počítače, jež zavrhoval, vlastně ani nešlo jinak. Ona provokativní tvrzení tedy nelze vyjmout z pečlivě vypracované, analytické a hutně psané argumentace v Pynsentových pracích, jež se kromě toho vyznačují výraznou představivostí a zrcadlí rozsáhlou vzdělanost svého autora. Soustředit se jen na jeho provokativní tvrzení bez pozornosti k tomu, z čeho vycházejí a čím je autor podpírá, je poněkud jalové, přičemž je úplně jedno, zda se z nich činí předmět pro pobavení či pohoršení. Domnívám se, že některé z jeho provokativních náhledů na českou literaturu mají původ u Brušáka. Týká se to například částečně Pynsentova pohledu na Čapka, ale třeba i na Jaroslava Seiferta. Také dopis otištěný v *Timesech* jako reakce na udělení Nobelovy ceny Seifertovi nevznikl z iniciativy Pynsentovy, nýbrž Brušákovy. A Pynsent ho podepsal i přesto, že o vhodnosti tohoto podniku měl jisté pochyby. K účasti na tomto prohlášení ho podle jeho slov vedla zejména loajalita k jeho učiteli. Loajalitu samu pokládal za důležitou ctnost. Tím však netvrdím, že nesouhlasil s tím, co v dopise bylo napsáno o Seifertově poezii. Naopak, k sentimentalitě Seifertovy poezie stejně jako k sentimentalitě a sentimentalizaci vůbec pocítoval vždy jistý odpor.

Sentimentalita je perverzí citu, jelikož se na rozdíl od něj soustředí spíše na subjekt než na objekt citění. Stejně tak je perverzní i sentimentalizace, protože druhému bere lidskou důstojnost. Lidská důstojnost a způsoby, jak se představuje, a co se o ní říká v různých literárních dílech, byly často předmětem Pynsentova zájmu. Dotkl se toho i ve své poslední práci, doslovu k anglickému překladu románu Jána Johanidese *Trestající zločin* (1995). Zde nad Johanidesovou novelou *Holomráz* (1991) poukazuje

na autorovo moudré rozlišení mezi nenávisť a opovržením ve vztahu k lidské důstojnosti: „Když člověk nenávidí, neukazuje žádný respekt k důstojnosti individua; když člověk pohrdá, odmítá osobu, která buď lidskou důstojnost nemá, nebo ji neprojevuje.“⁵⁾ Zdá se mi, že Pynsentova pozornost k lidské důstojnosti je jedním z projevů toho, jakou roli v jeho myšlení a pohledu na svět hrálo křesťanství. To je patrné například i na jeho přesvědčení, že hlavním úkolem člověka je „mírnit utrpení druhých“.⁶⁾ Byla to zásada, kterou se sám snažil řídit, a zastával přesvědčení, že člověk má sám poznat utrpení druhých a snažit se jim pomoci, aniž by mu to oni předtím řekli a o pomoc ho požádali. S Pynsentovým křesťanstvím je možné spojit i jeho zálibu v literatuře kajících, tedy v dílech, jako je například Durychova *Boží duha*, Hrabalova *Příliš hlučná samota* či Mariovy *Váhy a meč*. Pynsentovo křesťanství bylo otevřené, silně ho utvářelo vědomí, že víra zahrnuje množství otázek. Sám to formuloval například následovně: „teozofie či ezoterické myšlení je v zásadě materialistické; tím, že podává odpovědi na mystéria univerza včetně lidské mysli či duše, je takříkajíc protikladem náboženství, které poskytuje materiál pro meditaci a morální učení a pojednává o tom, co lidstvo nemůže vědět.“⁷⁾ Teologie byla jedním z Pynsentových intelektuálních zájmů. Předmět Divinity byl jedním z jeho A-Levels a teologií stejně jako mystikou se zabýval ve spojení s bádáním o středověké literatuře (ale nejen o ní). Jedním z jeho nejoblíbenějších českých myslitelů byl Petr Chelčický.

Za svůj život vybudoval Pynsent rozsáhlou knihovnu, která obsahuje řadu dílčích sbírek, v nichž se odráží šíře jeho zájmů. Utvářel ji se stejnou náruživostí a velkorysostí (snad až marnotratností), kterou se vyznačovalo veškeré jeho jednání. Nezvládl by to bez obětavé pomoci svého přítele a bývalého studenta, překladatele Dereka Patona, který mu byl neúnavným dodavatelem knih z českých antikvariátů. Díky Rajendrovi Chitnisovi, který se o to postaral, přijala Pynsentovu knihovnu Oxfordská univerzita. Knihy nebyly jedinou Pynsentovou vášní, tou druhou byla zahrada. Věnoval se jí se stejnou pozorností a představitivostí jako své akademické práci. Pozorování zahrady ho vedla mimo jiné k tomu, že si myslel své o všech těch rádoby konzervativních popíračích globálního oteplování. Při pletí, sekání, okopávání či sázení se zrodil ne jeden z jeho nápadů. Kromě toho miloval zvířata, obzvláště psy. Jeho věrnou společnicí po dobu deseti let od smrti jeho ženy byla border kolie Musca. Pynsentův vztah k psům, plný lásky a respektu k jejich individualitě, se dá dobře postihnout na jedné straně jeho nesouhlasem s tvrzením Rogera Scrutona, že psi nemají tvář, a jeho odporem k Čapkově sentimentalizaci Dášeňky na straně druhé.

Robert B. Pynsent byl člověkem velkorysým a štědrým, s velkou ochotou pomoci tam, kde mohl, a odporem k jakékoli mstivosti či trestání druhých. Byl člověkem rozsáhle vzdělaným, který si však uvědomoval, že být vzdělaný k ničemu není, jen je pak život větší sranda. Jako Hrabalův Haňta pravděpodobně věděl, že i vzdělanost – přes veškerou její blahodárnou samoučelnost – musí být nakonec vykoupena láskou.

1) Joseph Pynsent: *Conversations on Political Economy or, a Series of Dialogues, Supposed to Take Place Between a Minister of State and Representatives of the*

Agricultural, Manufacturing, Shipping, Colonial, Commercial and Monied Interests, as Well as of the Labouring Classes of Society: with Remarks on Our Present Distresses, Their Causes and the Remedies Applicable to Them, Londýn, 1821, s. II.

2) Robert B. Pynsent: In memoriam Josefa Petra Sterna, *Literární noviny* 3, 1992, č. 2, s. 11.

3) Robert B. Pynsent: Karel Brušák, *Slovo a smysl* 2, 2005, č. 3, s. 213-215.

4) Robert B. Pynsent: Britské kočky a jejich barbarští imperialističtí páni: dva aspekty britskosti viděné očima české literatury, *Ďáblové, ženy a národ. Výbor z úvah o české literatuře*, Praha, 2008, s. 7-28; cit. s. 7.

5) Robert B. Pynsent: Johanides's Noughts and Bosses, in: Ján Johanides: *But Crime Does Punish*, přel. Julia a Peter Sherwoodovi, Praha, 2022, s. 87-110; cit. s. 104.

6) Robert B. Pynsent: Buditel růžových srdcí, in: Jiří Suk a Kristina Andělová (eds.): *Jednoho dne se v našem zelináři cosi vzbouří. Eseje o moci bezmocných*, Praha, 2016, s. 211-223; cit. s. 223. Je příznačné, že podobně psal o povinnosti mírnit utrpení druhých jako základním požadavku křesťanské existence vycházejícím ze spravedlnosti a lásky papež Benedikt XVI. Viz *Encyklika Spe salvi papeže Benedikta XVI. O křesťanské naději*, Praha, 2008, s. 44.

7) Robert B. Pynsent: Václav Havel: A Heart in the Right Place, *East European Politics and Cultures* 32, 2018, č. 2, s. 334-352; cit. s. 348.

www.ipsl.cz